

2023, 12 (1), 445-469 | Araştırma Makalesi
Rusya'nın 2014 Yılı Kırım'ı İlhakının Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri
Harcamalarına Etkisi

Oğuz ÖZCAN¹

Yunus ÖZCAN²

Öz

NATO'nun koruma şemsiyesi altındaki ülke sayısı en son 2020'de Kuzey Makedonya'nın katılımı ile 30'a yükselmiştir. Rusya'nın yayılmacı politikalarına karşı bu koruma avantajından yararlanmak isteyen Ukrayna, Gürcistan, Bosna Hersek, İsveç ve Finlandiya'da üyelik müzakerelerini sürdürmektedir. 2014 yılında Rus silahlı birlikleri Ukrayna'nın Kırım bölgesini ilhak etmiş fakat bu durum Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar tarafından hiçbir zaman tanınmamıştır. NATO'ya üyeliğin önemi altı üyesi dışında hepsi NATO üyesi olan Avrupa Birliği ülkeleri için Rusya-Ukrayna arasında yaşanan gerilimlerde bir kez daha ortaya çıkmıştır. Rusya 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'nın Herson, Zaporijya, Donetsk ve Luhansk bölgelerini kapsayan daha geniş bir işgal harekâtını başlatarak bölgedeki gerilimi üst bir noktaya taşımıştır. Rusya'nın son dönem batıya doğru yayılmacı politikaları ve süregelen işgal hareketleri Avrupa Birliği'ni teşkil eden 27 ülke için milli savunmaları açısından riskleri artırmış ve neticesinde devlet bütçelerinden savunma harcamalarına ayrılan paylarını değiştirmelerini zorunlu kılmıştır. Birlik üyesi ülkeler güvenlik kaygılarını bertaraf edebilmek için savunma harcamalarını artırmışlardır. Bu çalışma ile öncelikle Rusya-Ukrayna arasında yaşanan gelişmeler tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmakta ve sonrasında Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin savunma amaçlı yaptıkları harcamaların yaşanan gelişmelere karşı seyri incelenmektedir. Çalışmada Kırım'ın ilhak edildiği tarih olan 2014 yılının etkilerinin daha belirgin hale gelebilmesi için analiz periyodu 2007-2014 ve 2014-2021 dönemleri olarak ayrıntılandırılmıştır. SIPRI veri tabanından elde edilen veriler ile Avrupa Birliği ülkelerinin 2007-2021 dönemi için askeri harcama gelişmeleri incelenmektedir. Çalışma bulgularına göre Avrupa Birliği ülkelerinin toplam askeri harcamaları 2007 yılında yaklaşık 213 milyar dolar iken 2014 yılında bu tutar 208 milyar seviyesine gerilemiştir. 2007-2014 periyodunda sadece 7 ülke askeri harcamalarını çok küçük oranlarda da olsa artırmıştır. 2014 deki ilhaktan sonra tüm üye ülkelerin askeri harcamalarını artırması ile 2021 yılına gelindiğinde Avrupa Birliği'nin toplam harcama tutarı yaklaşık 49 milyar dolar artarak 257 milyar doları geçmiştir. 2014-2021 döneminde birlik üyesi olarak harcamalarını oransal en çok artıran ilk üç ülke sırasıyla; Litvanya (%191), Letonya (%180) ve Macaristan (%130) olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rusya-Ukrayna Siyasi İlişkileri, Rusya'nın 2014 Kırım'ın İlhakı, Avrupa Birliği Ülkeleri, Askeri Harcamalar.

Özcan, O. & Özcan, Y. (2023). Rusya'nın 2014 Yılı Kırım'ı İlhakının Avrupa Birliği Ülkelerinin Askeri Harcamalarına Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 445-469. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1237636>

Geliş Tarihi	17.01.2023
Kabul Tarihi	29.03.2023
Yayın Tarihi	30.03.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye, oguzozcan@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4031-615X

² Doç.Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Türkiye, yozcan@ticaret.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7895-0194

2023, 12 (1), 445-469 | Research Article

The Effect of Russia's 2014 Annexation of Crimea on Military Expenditures of European Union Countries

Oğuz ÖZCAN¹

Yunus ÖZCAN²

Abstract

The number of countries under the protection umbrella of NATO increased to 30 with the participation of North Macedonia in 2020. Ukraine, Georgia, Bosnia and Herzegovina, Sweden and Finland, which want to take advantage of this protection against Russia's expansionist policies, continue their membership negotiations. In 2014, Russian armed forces annexed the Crimea region of Ukraine, but this has never been recognized by international organizations such as the United Nations and the European Union. The importance of membership to NATO has once again emerged in the tensions between Russia and Ukraine for the European Union countries, all of which are members of NATO, except for six. Russia launched a wider invasion operation covering Ukraine's Kherson, Zaporizhia, Donetsk and Luhansk regions in February 2022 and this operation took the tension to a higher point in the region. Russia's recent westward expansionist policies and ongoing occupation movements have increased the risks of national defense and have made it necessary for European Union 27 countries to change their share of defense expenditures in their budget. The member states of the Union increased their defense expenditures in order to eliminate security concerns. With this study, firstly the developments between Russia and Ukraine are discussed in a historical process and then the course of the defense expenditures of the European Union countries against the developments is examined. In this study, the analysis period is divided into 2007-2014 and 2014-2021 periods in order to make the effects of 2014 annexation of Crimea become more evident in the analyzes. The military expenditure developments of the European Union countries for the period 2007-2021 are analyzed With the data obtained from the SIPRI database. According to the findings of the study, the total military expenditures of the European Union countries decreased from approximately 213 billion dollars in 2007 to 208 billion dollars in 2014. In the 2007-2014 period, only 7 countries increased their military expenditures, albeit to a very small proportion. After the annexation in 2014, all member countries increased their military expenditures and by 2021, the total amount of expenditure of the European Union increased by approximately 49 billion dollars and exceeded 257 billion dollars. In the period of 2014-2021, the first three member countries that proportionally increased their expenditures the most are respectively; Lithuania (191%), Latvia (180%) and Hungary (130%).

Keywords: Russia-Ukraine Political Relations, Russia's 2014 Annexation of Crimea, European Union Countries, Military Expenditures.

Özcan, O. & Özcan, Y. (2023). The Effect of Russia's 2014 Annexation of Crimea on Military Expenditures of European Union Countries . *Journal of the Human and Social Science Researches*, 12 (1) , 445-469 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1237636>

Date of Submission	17.01.2023
Date of Acceptance	29.03.2023
Date of Publication	30.03.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Istanbul Ticaret University, Türkiye, oguzozcan@ticaret.edu.tr , ORCID: 0000-0003-4031-615X

² Doç.Dr., Istanbul Ticaret University, Faculty of Business, Türkiye, yozcan@ticaret.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7895-0194

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinin barışın devamını desteklemek için hayata geçirdikleri ilk birlik girişimi 1951 yılında kurulan *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu* olmuştur. Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından Paris'te imzalanan bu antlaşmayı 1957 yılında birlik üyeleri arasında mal ve hizmetler ile işgücünün serbest dolaşımını temel alan *Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun* kuruluşu izlemiştir. İlk genişleme çalışmalarıyla 1973 yılında altı ülkeye Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda dâhil olmuştur. Takip eden süreçlerde en son 2013 yılında Hırvatistan'ın birliğe dâhil olması ve 2020 yılında Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması ile birlikte günümüzde Avrupa Birliği'ni (AB) 27 ülke temsil etmektedir. Bu ülkeler; Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, GKRY), Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan (Dışişleri Bakanlığı, 2022). Dünya nüfusunun yüzde 5,7'sini (2021 yılında 447,2 milyon kişi) temsil eden Avrupa Birliği ülkeleri dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Dünya Bankası verilerine göre 2021 yılında dünya ekonomileri 96,5 trilyon doların üzerinden Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) üretmiştir. Bu tutarın yüzde 17,82'lik kısmına denk gelen 17,2 trilyon dolarlık kısmı AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine aynı dönemde, dünya toplam mal ve hizmet ihracatı yaklaşık 27,9 trilyon dolar değerine ulaşırken AB ülkelerinin payı 8,7 trilyon dolar ile yüzde 31,18 seviyesinde olmuştur.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) verilerine göre dünya çapında 2021 yılında askeri harcamalar tarihte ilk kez cari dolar fiyatlarıyla iki trilyon doları geçmiştir (2 trilyon 113 milyar dolar). Bunda en büyük katkı 800 milyar doların üzerinde harcama ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından sağlanmıştır. ABD'yi 293,4 milyar dolar Çin ve 76,6 milyar dolar ile Hindistan takip etmiştir. Avrupa Birliği'nin 27 ülkesinin bütçelerinden 2021 yılında yapmış olduğu askeri harcama tutarı 257 milyar doların üzerindedir (toplam harcamaların %12,2'si). AB'nin toplam askeri harcama tutarı 2007 yılında yaklaşık 212,6 milyar dolar olurken 2014 yılı için bu değer 208,4 milyar dolar seviyesine düşmüştür. 2007 yılından 2014 yılına gelindiğinde askeri harcamalarda yaklaşık yüzde iki azalma gerçekleşmiş fakat 2014-2021 döneminde yüzde 23 artış gözlemlenmiştir.

AB ülkelerinin 2007-2014 döneminde azalış eğiliminde olan askeri harcamalarının 2014 yılından sonra sürekli artış eğilimine girmesindeki en önemli neden Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve sonrasında yaşanan askeri-politik gelişmelerdir. 2022 yılı Şubat ayında Rusya'nın daha kapsamlı ikinci Ukrayna ilhak girişimiyle özellikle çevre ülkelerin ulusal güvenlik kaygıları daha da artmıştır. Bu durum birliğe üye ülkelerin ülke savunmaları için ayırmış oldukları askeri harcama tutarlarını yükseltmelerini gerekli kılmıştır. Günümüzde 30 üyeye ulaşan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nde (North Atlantic Treaty Organization, NATO) AB'nin Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İsveç, Kıbrıs (GKRY), ve Malta hariç tüm ülkeleri güvenlik şemsiyesi altında yer almaktadır. Rusya'nın yayılması politikaları neticesinde NATO şemsiyesi altında yer almak isteyen ve süreçlerini başlatan birlik üyesi Finlandiya ve İsveç üyeliklerinin sonuçlanmasını beklemektedir.

Birçoğu NATO üyesi olsa da Rusya'nın batıya doğru yayılmacı politikası bölge ülkelerini

tedirgin etmektedir. AB ülkeleri kendilerine tehdit olarak gördükleri Rusya'nın bu politikasına karşı askeri harcamalarını artırarak cevap vermeye çalışmaktadır. Bu çalışma ile Rusya'nın 2014 yılında gerçekleştirdiği Kırım'ı ilhakının Avrupa Birliği ülkelerinin askeri harcamalarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada esas odaklanılan dönem 2014 sonrası gelişmeler olmakla birlikte analiz dönemi olarak 2007-2021 dönemi seçilmiştir. Gelişmelerin daha iyi incelenebilmesi için 2014-2021 dönemine simetrik olarak 2007 yılından itibaren harcama tutarları değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Kullanılan veriler Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada ilk olarak Rusya-Ukrayna arasındaki yaşanan gelişmeleri çok boyutlu olarak ele alınmakta ve sonrasında sürecin AB ülkelerinin askeri harcamalarındaki etkileri incelenmektedir.

Kırım'ın İlhakına Götüren Tarihsel Süreç

Modern ulus devlet örgütlenmesinin şekillenmeye başladığı 17. yüzyıldan günümüze değin Doğu Avrupa ve Avrasya koridoru farklı çatışmalara konu olmuştur. Bu çatışmalar, uluslararası ticarete yön verme arayışı, sanayi devriminin etkisiyle merkezleşen pazar arayışı ve farklı coğrafyalardaki doğal kaynakları kontrol altına alma çabası gibi farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Köklü imparatorlukların çökmesiyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı ve ulus devlet yapılanmasının yanında uluslararası örgütleri ön plana çıkararak II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan dönemde, bu örgütlü yapılar eliyle küresel kontrol mekanizması kurma arayışı çatışmaların görünümünü dönüştürmüştür. Uluslararası alanda ortaya çıkabilecek silahlı çatışmaları örgüt mekanizmaları ile yönetme arayışının ilk kurumsal örneği olan Cemiyeti Akvam II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir (Gönlübol, 2000:508-509).

Cemiyeti Akvam'ın başarısız deneyimin ardından uluslararası sorunları barışçıl yollarla çözecek yeni bir mekanizma kurarak devletlerin entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan Birleşmiş Milletler (BM) örgütü kurulmuştur (Karadoğan, 2020:165; Gönlübol, 2000: 510-511). İki büyük savaşın sarsıcı sonuçlarını yönetmek için çatışmaları barışçıl yollarla yönetme arayışı, özellikle bu iki savaşa ev sahipliği yapan Avrupa için büyük bir öneme sahip olmuştur. Uluslararası alandaki ekonomik ve siyasal gerilimleri barışçıl ilişkilerle tahvil etmeyi önceleyen Avrupalı devletler, BM'nin yanında kendi yerel sorunlarına odaklanan yeni bir örgütlenme modeli geliştirmiştir. Bu kapsamda doğal kaynaklar merkezli gerilimleri yönetmek, ortak pazar arayışı, ortak gümrük düzenlemesi, işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı gerçekleştirmek için 1957 tarihli Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu, zamanla siyasal bir entegrasyon projesine dönüşmüştür (Dedeoğlu, 2006: 95-99; Ermağan, 2015:677). Bu siyasal entegrasyonda, uluslararası anlaşmazlıkları silahlı çatışma boyutuna taşımadan, güvene dayalı, karşılıklı ilişki zemininde barışçı yollarla yürütme arayışının ürettiği uluslararası işbirliği odaklı yaklaşım etkili olmuştur.

Ülkelerin yer aldığı coğrafya, devletlerin tarihsel hafızası, ekonomik, kültürel ve siyasal öncelikleri gibi birçok faktör devletlerin önceliklerini ve kararlarını belirlemektedir. Bu bağlamda ülkelerin uluslararası alandaki konumlarını ve siyasal davranışlarını analiz ederken güncel gelişmelerin yanında bu etkenlerin bir arada değerlendirmesi elzemdir. Her durumda aynı yoğunlukta olmamakla birlikte, özellikle tarihsel olarak imparatorluk bakiyesine sahip olan ülkelerde biraz daha yoğun karşılaşılan husus, ülkelerin

komşularıyla geliştirdikleri dış politika ve güvenlik konseptinde tarihsel süreklilik ile jeopolitik hafıza, ekonomik ve siyasal öncelikler kadar etkili olmaktadır (Mammadov, 2014:8,11). Bu çerçevede ülkelerin kendi tarihsel bakiyelerinin yönlendirdiği yayılma politikası, kaynak kontrol mücadelesindeki etkinlik arayışı ve coğrafyanın ürettiği jeopolitik yaklaşımların günümüzde toprak ilhaki gibi çatışma formlarını yeniden gündeme getirmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu'nun geliştirdiği dış politika konsepti, burada kısaca özetlediğimiz yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Soğuk Savaşı izleyen ilk yıllarda daha savunmacı bir dış politika konseptiyle hareket eden Rusya, özellikle Vladimir Vladimiroviç Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte atak bir politik yaklaşımı hayata geçirmiştir (Rakhmanova, 2016:116-121; Türkiye Bilimler Akademisi, 2022:22). 2008 yılında küresel ölçekte varlığını hissettiren mali kriz karşısında doğal kaynak ticaretinin ürettiği görece üstünlük ile Gürcistan gibi yerel krizlerin siyasal sonuçları Putin'in geliştirmeye çalıştığı yaklaşımı güçlendirmiştir.

Doğu blokunun dağılmasıyla SSCB'nin etkinlik alanı içinde yer alan Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya coğrafyasında oluşan siyasal boşluk, Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından doldurulmuştur. (Günay, 2015:378; Konak, 2019:90) Özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'da güvenli ve istikrarlı bir koridor oluşturmak isteyen AB, Rusya Federasyonu'nun etki alanının aleyhine bir genişleme içine girmiştir (Sümer, 2015:469). NATO'nun güvenlik şemsiyesinin Doğu Avrupa'daki eski doğu bloku ülkeleri kapsamı içine alması AB için güvenlik tesis edici bir yönelimi temsil ederken, bu genişleme hamlesi Rusya için büyük bir tehdit olarak okunmuştur.

NATO'nun doğu yönlü genişlemesini açık bir tehdit olarak tanımlayan 2010 tarihli Rus askeri doktrini ile 2013 yılında kabul edilen yeni Rus dış politika konsepti bu tehdit algısının etkisi altında oluşmuştur. Uluslararası sistemin içerisinde bir aktör olarak eşit haklara sahip bir aktör olma arayışı ile güç dengesinin etkin bir tarafı olma yaklaşımı yeni Rus dış politikasının temeli olmuştur. Aynı zamanda Rusya yeni bir unsur olarak daha önce Batılı devletlerin yaygın olarak kullandığı "*İnsan hakları, insani müdahale, azınlık hakları, davet ile müdahale*" gibi yaklaşımları yeni dış politika konseptinin içerisine stratejik bir araç olarak eklemiştir (Brown ve Ainley, 2008:196-214). 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhaki bu yeni politikanın bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır (Mammadov, 2014:8-9; Kan ve Ulu, 2022:1620). Kırım'ın ilhaki ile ortaya çıkan uluslararası gerilim, hem II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulmuş olan güvenlik sistemini sarsmış hem de uluslararası normlara yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır (Morkva, 2021:376; Aras, 2017:30).

Varşova Parkının dağıldığı ilk yıllarda çevre ülkelerle yeni ilişkiler kurmaya çalışan Rus liderlerin ürettiği yumuşama politikası, Putin'in iktidara gelmesiyle net bir dönüşüm içine girmiştir (Kan ve Ulu, 2022:1614; Caşın, 2015:323-324). Tarihsel ve kültürel kodları da kullanarak ülkesini yeniden büyük bir güç haline getirmeyi hedefleyen Putin, bu amacı için yeni bir dış politika konsepti geliştirmiştir. Rusya ile ticari bağlarla güçlendirilmiş karşılıklı güvene dayalı bir ilişki zeminin kurulması ve korunması, 90'lardan itibaren AB için büyük öneme sahip olmuştur. Başta enerji alanı olmak üzere geliştiren AB'nin Kırım'ın ilhakına verdiği tepki öncelikle sınırlı seviyede olmuştur. Askeri içerikli bir yaptırımdan özellikle kaçınan Batılı ülkeler öncelikle diplomasinin

imkânlarını kullanarak ticari yaptırımlar üzerinden bir tepki üretmiş; ancak bu tepki de her bir ülkenin kendi önceliklerindeki farklılar nedeniyle ortak ve net bir iradeyi yansıtmaktan uzak olmuştur (Aras, 2017:38).

Rusya'nın bu yayılmacı saldırganlığı ikili ilişkiler bakımından ticari yaptırım şeklinde tezahür ederken aynı zamanda AB ülkelerini kendi güvenlik konseptlerini ve savunma yeteneklerini gözden geçirdikleri bir süreci gündeme getirmiştir. Bu çerçevede Kırım'ın ilhakının ürettiği güvenlik risklerini yönetmeye yönelik gündeme gelen politikaların sonuçlarını anlamak için AB ülkelerinin bazılarının askeri harcamaları tetkik edilecektir. Zira II. Dünya Savaşı'nın ardından ilk defa Avrupa sınırları içerisinde bağımsız bir ülkenin sınırlarının ihlal edildiği bir askeri yayılmacılık ile karşılaşmış ve Soğuk Savaş dönemindeki gerginliğin benzeri uluslararası toplumda oluşmuştur. Bu çerçevede SSCB dönemindeki stratejik ve jeopolitik yaklaşımların tesiri altında yetişen Putin yönetimindeki Rusya, AB liderliği tarafından yakından izlenmiştir.

Krizin Tarihsel Arka Planı

16. yüzyıldan itibaren geniş bir kara ülkesi olarak ortaya çıkan Çarlık Rusyası, temel bir jeopolitik yaklaşım olarak denizlere inme politikasını ön planda tutmuştur. Bölgesel bir kara gücünden ülkeyi küresel bir gücüne dönüştürmek için Büyük Petro tarafından başlatılan Rus deniz stratejisi bağlamında Baltık bölgesi ile Karadeniz tarihsel olarak temel hedef olmuştur. Rusya, Baltık, Doğu Avrupa, Karadeniz, Hazar ve Orta Asya bölgelerini yaşam alanı olarak görmüş ve 18. yüzyıldan itibaren bu bölgeler üzerinde jeopolitik bir üstünlük kurmuştur (Volyanyuk vd. 2019:6-7). Britanya başta olmak üzere Batılı ülkeler ile Rusya arasında bu bölgeler üzerinde iktisadi ve kültürel etkinlik kurma mücadelesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren derinleşmiştir. I. Savaşı'nın ardından Çarlık Rusya'nın yerine kurulan SSCB, ideolojik bir motivasyon ile bu bölgeler üzerindeki etkisini korumaya çalışmıştır. Deniz mücadele alanları ve özellikle Akdeniz'deki Rus deniz gücü varlığı, Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasındaki jeopolitik yayılma mücadelenin önemli bir parçası olmuştur. Askeri, siyasi, ekonomik ve psikolojik alanlarda sürdürülen bu mücadele, SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Küresel yayılma politikasıyla geniş bir coğrafyaya yayılma mücadelesi veren Rus varlığı, 1991 iki kutuplu sistemin dağılmasının ardından sonlanmış ve Rusya kendi yaşam alanına çekilmiştir. Kendi doğal yaşam alanına çekilen Rusya için 2000'li yılların ikinci on yılına başlarken geliştirilen yeni stratejik ve jeopolitik yaklaşımlar bu tarihsel bakiyenin izlerini taşıyacaktır. Zira gerek 2010 yılında geliştirilen Rus askeri doktrinini gerekse 2013 yılında geliştirilen yeni dış politika yaklaşımının mimarı olan Putin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını "XX. Yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi" olarak tanımlamıştır (Mammadov, 2014:12, 20-24).

Sovyetler Birliğinin dağılması ile daralan bir yaşam alanına gerileyen Rusya, tarihsel jeopolitiğini korumak için bir taraftan sıcak denizlerle olan bağını, diğer taraftan Baltık bölgesinden Orta Asya ile Akdeniz'e kadar uzanan geniş coğrafyalardaki etkisini sürdürmeyi strateji hedefi olarak öncelemektedir. Günümüzde Rusya'nın konumunu tahlil etmek için, siyasi ve ekonomik hedeflerinin yanında kültürel unsurlar ile coğrafi bağları bir arada değerlendirmek yararlı olacaktır. Bu çerçevede Kırım'ın ilhaki ile sonuçlanan süreci anlamak için Rus stratejik ve zihinsel sürekliliğini, tarihsel jeopolitik hafıza ile coğrafya ve kültürel ilişkilerin bir arada analiz edilmesi açıklayıcı olacaktır (Günay, 2015:385-386).

1991 yılında Rusya'nın karşılaştığı jeopolitik gerileme karşısında yeni bir açılım geliştirmek için farklı tarihlerde farklı görüş ve doktrinler ön plana çıkmıştır. Öncelikle 90'lı yılların başında çevre ülkeler ile yeni ve olumlu ilişkiler geliştirilmesi yaklaşımını ön plana çıkaran yaklaşım Boris Yeltsin'in liderliğinde görünüm kazanmıştır. Daha sonra 1996'da kabul edilen Primakov Doktrini kapsamında Batı ile ilişkilerde Rusya-Fransa-Almanya jeopolitiği üçgeninde bir dış politika ön plana çıkarılmıştır. Yine bu yaklaşım kapsamında Asya'da ise Moskova-Pekin-Delhi üçgeninde çok kutuplu bir yaklaşım benimsenmiştir. Putin'in iktidara gelmesi ile bu doktrin geliştirilmiş ve somut politik yaklaşımlarla kapsamı genişletilmiştir (Kan ve Ulu, 2022:1614; Caşın, 2015:323-324).

“Yakın Çevre” yaklaşımı olarak karşımıza çıkan doktriner genişlemede ekonomik ve siyasal ilişkilerin yanında, Rusya'nın yakın çevresinde bulunan ülkelerdeki Rus azınlıklar ile Rus diasporası da bir enstrüman olarak kullanılmaya başlamıştır. Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte yakın çevre üzerinde etki kurma çabası yeni bir boyut kazanmıştır. İkinci Çeçenistan savaşı ile başlayan ve Rusya'yı güçlü bir Avrasya kara gücü olarak uluslararası sistemde görünür kılmaya çabasında 1999 yılında Belarus ile yapılan anlaşma önemli bir milat olmuştur (Ermağan, 2015:678).

Doğu Avrupa'da Gerilimin Artması

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle keskin hatlarla birbirinden ayrılmış iki blok dağılırken aynı zamanda bu yapıları oluşturan ülkeler de farklı ekonomik ve dış politika tercihleriyle farklılık göstermiştir. Doğu blokunun eski üyeleri yeni dönemde hem ekonomik beklentilerle hem de sanayi alt yapılarını güçlendirmek için Batıyla yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Önceleri Yeltsin'in liderliğinde çevre ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen Rusya için bu durum bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak hem Putin'in iktidara gelmesi ile gündeme getirilen yakın çevre yaklaşımının yayılmacı içeriği hem de NATO'nun eski Doğu bloğu ülkeleri de bünyesine katarak Doğu Avrupa'ya genişleme girişimleri bölgesel gerginliğe neden olmuştur. Bu çerçevede hem NATO'nun doğu yönlü genişlemesi hem de ABD'nin ekonomik alanda eski blok ülkelerini gösterdiği açılım Rusya için büyük bir tehdit olarak algılanmış ve yeni stratejik sorunlara neden olmuştur (Caşın, 2015:322; Ermağan, 2015:681).

2000'li yıllarından başından itibaren Putin'in liderliğindeki Rusya'nın “Yakın Çevre” politikasıyla ürettiği jeopolitik sınırlar ile NATO'nun yeni üyelerle genişlediği sınırlar birbiriyle çakışmıştır. Doğu blokunun eski üyelerinin bir taraftan NATO'ya girmesi diğer taraftan AB üyeliği ile Batılı ülkelerle entegre olması Rusya açısından “stratejik bir felaket” olarak algılanmıştır (Mammadov, 2014:35). Baltık bölgesi, Polonya ve Romanya tarihsel olarak Rusya için jeopolitik güvenlik eksenleri olarak kabul görmüştür. Bunun yanında Doğu Avrupa bölgesiyle ilişkisi bakımından Ukrayna ile Kafkasya-Karadeniz koridoru bakımından Gürcistan, Rusya'nın güvenlik stratejisi için hassas bölgeler olmuştur. Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketler, NATO'nun Doğu eksenli genişleme stratejisi, ekonomik ilişkiler üzerinden eski Doğu bloğu ülkelerdeki ABD etkisi Putin Rusya'sının yeni güvenlik ve askeri doktrininin öncelikleri arasında yer almıştır (Kan ve Ulu, 2022:1622; Konak, 2019:85).

Baltık ülkeleri (Estonya, Litvanya, Letonya) ile Polonya'nın önce NATO'ya ardından AB'ye üye olması, kendi bölgesinde tarihsel jeopolitik öncelikleri ile güvenlik stratejisini korumayı hedefleyen Rusya için önemli bir tehdit algısı üretmiştir. Batı'dan gelecek saldırılara karşı bir güvenlik hattı oluşturma yaklaşımı, Varşova Paktı dâhil Rusya'nın

tarihsel jeopolitiğinin merkezinde yer almıştır. NATO'nun bünyesine kattığı Baltık ülkelerindeki varlığı, Polonya ile Çek Cumhuriyeti'ne yerleştirilmesi gündeme gelen füze sistemleri Rusya için Soğuk Savaş mücadelesini hatırlatan büyük bir gerilim olmuştur (Caşın, 2015:313).

2007 Yılında Putin'in Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı ve Rus dış politikasının seyirini açıklarken "Münih Doktrini" olarak anılan konuşmasında, NATO genişlemesinin ürettiği tehdit algısını net bir şekilde ifade etmiştir: "NATO'nun doğruya doğru genişlemesi ne NATO'nun modernizasyonu ne de Avrupa güvenliğinin sağlanması anlamında hiçbir anlam taşımamaktadır. Bu süreç Rusya-NATO ilişkilerindeki güveni sarsan 'provokatif' bir eylemdir. Yeni NATO üyeleri Bulgaristan ve Romanya'ya yerleştirilmeye çalışılan füzele ne anlam taşımaktadır? Rus sınırlarına dayanan NATO genişlemesi kime karşıdır?" (Mammadov, 2014:41). Münih'te açık bir şekilde ifadesi bulan Batı lehine gerçekleşen ekonomik ve siyasal küreselleşme yaklaşımının Rusya tarafından nasıl algılandığı daha sonra Rus Dış Politika Konseptinde ifade edilmiştir. Bu çerçevede uluslararası aktörlerin kendi değerlerini dayatma girişimlerinin uluslararası ilişkilerde yabancı düşmanlığını, hoşgörüsüzlüğü ve çatışmaları körükleyebilme potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir. Bu dayatmalar sonucunda uluslararası ilişkilerde kaosa yaşanabileceği ve kontrolsüz bir ortama yol açabileceği öngörülmektedir. Batılı devletler küresel süreçlere kendi bakış açılarını dâhil ederek alternatif güç merkezlerini kontrol altına almak için belirli politikalar uygulamaktadır. Bu ülkelerin dünya üzerindeki konumlarını korumak için yaptıkları girişimlerin uluslararası ilişkilerde daha büyük bir istikrarsızlığa ve küresel türbülansa yol açtığı gözlemlenmektedir (Kan ve Ulu, 2022:1616-1617).

2008 yılında Rusya'da Dimitri Medvedev'in iktidara gelmesi nispeten siyasi atmosferin yumuşamasına neden olmuştur (Rakhmanova, 2016:259). Aynı yıl ABD'de Barack Obama'nın devlet başkanı seçilmesi, NATO'nun doğu yönlü genişlemesinin ürettiği gerilimi sınırlandıracak bir atmosfer üretmiştir. Ancak buna rağmen Rusya için NATO'nun genişleme stratejisi Rusya için temel güvenlik tehdidi olarak kalmış ve bu durum 2009 yılında kabul edilen "2020 yılına kadar Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesi ile 2010 yılında kabul edilen yeni Rus askeri doktrini içinde yer bulmuştur (Mammadov, 2014:43). İktidar değişimiyle tesis edilen yeni ilişki zemini sonuçlarını vermiş ve ABD-Rusya arasında 8 Nisan 2010 tarihinde Prag'ta "Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması'nın (Strategic Arms Reduction Treaty, START) süresinin uzatılması hakkında anlaşma imzalanmıştır.

2008 küresel ekonomik krizinin ürettiği ticari daralma ile ülkelerin temel motivasyonlarını bu krizin sonuçlarını yönetmeye ayırmış olması bu yumuşama politikasının zeminini güçlendirmiştir. 4 Mart 2012'de yeniden başkan seçilen Putin, 2008 küresel ekonomik krizinin de etkisiyle uluslararası hegemonyasının zayıfladığını düşündüğü ABD karşısında Rusya'yı yeniden bir süper güç yapmak için yeni bir politika geliştirmiştir. 7 Mayıs 2012'de Putin tarafından imzalanan "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Uygulanması İçin Gerekli Önlemler" isimli dış politika belgesi ile öncelikle Birleşik Devlet Topluluğu içindeki entegrasyonun artırılması, ikinci olarak da bölgesel ve küresel işbirliği platformlarında (BRICS, G-20, Şanghay İşbirliği Örgütü) stratejik işbirliğinin artırılması ve "tüm ülkeler için eşit hukuk kurallarının" önemi vurgulanmıştır. Avrupa Birliği ile yakın iletişim halinde olunacağına dair vurgular da barındıran bu belgede 1996 yılından itibaren gelişen "savunmacı" üslup bırakılmış ve "karşı atak" yaklaşımı ön plana çıkmıştır (Mammadov, 2014:46).

2013 Konsepti: Rusya Federasyonu Dış Politika Doktrini

1990'lardan itibaren bölgesel önceliklere odaklanarak küresel hegemonya yarışından geri çekilen Rusya, Putin'in liderliğinde geliştirilen ve 2013 tarihli "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti" ile yeniden değişen güç dengesi içinde başat bir aktör olmak üzere yönelim belirlemiştir.

Bu kapsamda yeni dış politika konsepti içinde; küresel ekonomik krizin ardından oluşan boşluğun değerlendirilmesi, yeniden kurulan güç dengeleri içinde aktif pozisyon sahibi olma, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki jeopolitik dalgalanmayı kendi lehine kullanma gibi unsurlar değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede Batılı devletlerin sahiplendiği azınlık hakları, bilgi güvenliği, uluslararası toplumla entegrasyon gibi "yumuşak diplomasi" yaklaşımları ön plana çıkarılmış ve ülke dışında yaşayan Rus azınlıkların hakları ile çıkarlarının korunacağını ilanı bu yeni konseptin önemli unsurları arasında yer almıştır (Günay, 2015:379; Ermağan, 2015:683; Al ve Ayvacı, 2017:226).

Yeni dış politika konseptinde, 2000'li yılların ilk on yılında küresel süreçlerde yaşanan güçlü değişimler ile küresel sisteme yönelik gündeme gelen yeni eğilimlerin hız kazanmasının yeni perspektifler geliştirmeyi zorunlu kıldığı tespiti karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda Rusya Federasyonunun itibarı ile uluslararası sistemdeki rolünün güçlendirilmesi, adil ve demokratik bir uluslararası sistem ile insan hak ve özgürlüklerinin güçlendirilmesi hedefi ön plana çıkarılmıştır. Bu süreçte özellikle Rusya-Avrupa ilişkilerinde merkezi bir öneme sahip olan enerji politikası bu doktrin içinde yer almıştır (Konak, 2019:86).

Tahmin edileceği üzere bu yeni yaklaşım içerisinde NATO ile ilişkiler de önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle karşılıklı eşitlik temelinde bir güvenlik ilkesinin geçerli olması, Avrupa'daki sınırların korunmasının öncelikli olduğu, NATO'nun genişlemesi ile Rus sınırlarına yakın bölgelerde askeri varlık göstermesinin olumsuz sonuçlarına işaret edilen bir yaklaşım korunmuştur (Mammadov, 2014:52-55).

2013 Doktrininin Uygulanması: Kırım'ın İlhakı

2013 konsepti, Soğuk Savaşın ardından Rusya'nın farklı doktrinler altında geliştirdiği yakın çevrede iyi ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen politikalarından uzaklaşıldığının temel göstergesi olmuştur. Tek kutuplu uluslararası sistemin eleştirilmesi, çok kutuplu güç dengesinin yeniden inşası ve karşı güç yaklaşımlarıyla ön plana çıkan bu yeni konseptin uygulama sahasındaki ilk yansıması Kırım ilhaki olmuştur. Rusya, 1990'dan itibaren kendi yakın bölgesine odaklanarak Batı bloğunun özellikle ABD'nin kendi yakın çevresine girmemesi karşılığında nispeten sakin bir dış politika perspektifi geliştirmiştir. Ancak ilk göstergesi Gürcistan krizinde ortaya çıktığı ve NATO özelinde Batı bloğunun kendi jeopolitik ve stratejik güvenlik alanına yönelik genişlemesine yönelik ikinci ve daha güçlü bir tepkiyi Rusya Kırım'ın ilhakıyla ortaya koymuştur (Caşın, 2015:335; Kan ve Ulu, 2022:1625).

Tarihsel olarak Rusya için en önemli tehdit algısı, Doğu Avrupa ile arasındaki sınır koridoru üzerinden üretilmiştir. Geleneksel olarak Rusya'nın ilk güvenlik hattı olarak belirlediği Polonya, Romanya, Bulgaristan Avrasya'nın batısındaki temel jeopolitik sınır olmuştur. NATO'nun bu alana genişlemesi ve daha sonra Ukrayna ile Gürcistan'ın da NATO genişlemesinin bir parçası olması ihtimali hem stratejik olarak Avrasya güvenliği

için hem de tarihsel jeopolitik kodlar bakımından Rusya için “*jeopolitik bir felaket*” olarak okunmuştur. Bu durum karşısında 2013 dış politika doktrini içinde Rus jeopolitiğinin sınırlarını yeniden tanımlayarak genişleten ve daha çok Batılı ülkelerin kullanımına alışkın olduğumuz “*azınlık Rusların hakları*” söylemi bu sefer Rusya tarafından Batıya karşı kullanılmıştır. “*Rusya Federasyonu dışında yaşayan Rusların hak ve çıkarlarının korunması, himaye edilmesi*” argümanı ile dile getirilen söylemi gerekçe gösteren Rusya 2014’te Kırım’ı ilhak etmiştir (Mammadov, 2014:64-65; Ermağan, 2015:677).

Rusya’nın gerekçe olarak kullandığı Rus azınlık yaklaşımının içeriğine baktığımızda hem Rusya’nın dışında yaşayan Rus etniğine sahip olanların hem de Rusça konuşan kitlelerin bir arada değerlendirildiği görülmektedir. Başlarda Batılı devletlerin kendi aleyhine genişlemek için kullandığı ve yakın çevresindeki ülkelerde gerçekleşen “*renkli devrimlerin*” yönlendirilmesinde kullanılan “*yumuşak güç*” diplomasisi unsurları ile dil birliği gibi kültürel bağlar bu sefer Rusya tarafından kullanılmaya başlamıştır (Kan ve Ulu, 2022:1619). Rusça konuşan azınlığın hakları diye tanımlanan bu yaklaşım kapsamında Rusya Letonya’dan Ukrayna’ya kadar geniş bir alanda kimi zaman “*sert güç*” olarak tanımlanabilecek tehditleri de içerecek şekilde geniş bir çevrede etkinlik kurma yoluna gitmiştir. Rusya’nın büyük güç olma arayışında Avrasya coğrafyasının batı sınırının güvenliği bakımından Ukrayna önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Ukrayna’nın sahip olduğu jeopolitik önemin yanında Batı ittifakıyla geliştirmeye çalıştığı entegrasyon politikası bakımından bu ülkeyi Rusya nezdinde stratejik bir konuma taşıyordu. 90’lardan sonra kazandığı bağımsızlığı Batı ile güçlü ilişkiler geliştirerek pekiştirmek isteyen Ukrayna, bir taraftan ulus inşası için müstakil bir varlık göstermeye çalışırken diğer taraftan da Rusya ile arasındaki tarihsel bağların ürettiği baskıyla yüzleşmek durumunda kalmıştır (Volyanyuk vd., 2019:18-21; Mammadov, 2014:66-67). Avrupa için enerji jeopolitiği bağlamında kilit bir role sahip olan Ukrayna’nın kendi ulusal kimliğini inşa etme çabasının kesin bir sonuç üretmemesi, bunun yanında Avrupa enerji koridorundaki rolü nedeniyle Batılı eksende politik eğitimlerin güçlenmesi Rusya için kabul edilemez bulunmuştur (Mammadov, 2014:68).

Sovyetler Birliği döneminde Kruşçev’in otonom bir bölge olarak Kırım’ı Ukrayna’na bıraktığı 1954 yılından itibaren bölgeye yönelik Rus ilgisi daima söz konusu olmuştur (Volyanyuk vd., 2019:13; Aras, 2017:30). Ukrayna’nın bağımsızlık kazanmasının ardından kendi ulusal kimliği üretme çabaları özellikle bu bölgede pek başarılı olamamış, bölgedeki Rus etnik grupları ile kendisini Rusya’ya bağlı hissedenden Rusça konuşan popülasyonun varlığı daima ön planda olmuştur. 2013 yılında ilan edilen yeni dış politika doktrini içinde yakın coğrafyayla “*insan hakları*” bağlamında ilgili olacağını ilan Rusya ile bu halk kitlesi arasındaki etkileşim 2013’ten itibaren daha da yoğunlaşmıştır. Bir dizi siyasi gelişme bu süreçte bölgedeki gerilimin artmasına ve Rusya’nın Kırım’daki gelişmeleri daha yakından takip etmesine zemin hazırlamıştır. Şubat 2014’te Rus yanlısı olarak bilinen Viktor Yanukoviç’in iktidardan uzaklaştırılması, ardından tırmanan askeri ve siyasal gerginlik Rusya’nın bölgeye yönelik bir askeri müdahale bulunmasına neden olmuş ve buna Rusça konuşan halkların karşı karşıya kaldığı tehdit gerekçe olarak gösterilmiştir (Caşın, 2015:314; Rakhmanova, 2016:345-348; Aras, 2017:36; Volyanyuk vd., 2019:65-69).

Bu gergin ortamda Ukrayna Parlamentosu, bölgesel dillerin resmi dil olarak kullanılmasına yönelik yasayı kaldıran bir yasayı kabul etti. Daha önce 2010 yılında Kırım Parlamentosu Rusçayı bölgesel dil olarak kabul eden bir yasayı onaylamıştı. Şubat ayında

Doğu Ukrayna ile Kırım'da Rusça konuşan halklar Rusya ile bağlarını güçlendirmeye yönelik gösteriler düzenleme başlamıştır. Kırım yarımadasında yaklaşık 2 milyon Rus veya Rusça konuşan halklardan oluşan bir çoğunluk bulunuyordu ve Kırım yönetimi belirgin bir şekilde Rusya yanlısı bir tutuma sahipti (Rakhmanova, 2016:350; Al ve Ayvacı, 2017:230). Kırım Parlamentosu 6 Mart'ta Rusya'ya bağlanmayı talep eden bir çağrı ile 16 Mart 2014'te bir referandum kararı aldı ve bu referandum bu sürecin kırılma noktası oldu. Referanduma katılanların %96,7'sinin olumlu oyu ile Kırım'ın Rusya Federasyonu'na bağlanması kabul ediliyordu. İki gün sonra Kremlin'de yapılan bir anlaşma ile Kırım'ın Rusya'ya bağlandığı resmen ilan ediliyordu (Mammadov, 2014:72; Rakhmanova, 2016:356; Aras, 2017:37; Türkiye Bilimler Akademisi, 2022:11; Volyanyuk vd., 2019:94-95).

Uzun bir dış politika sürecinin sonucu olarak görülmesi gereken Kırım'ın ilhakı, Putin yönetimindeki Moskova tarafından Rus kamuoyuna yönelik önemli bir iç politika malzemesi olarak kullanılmıştır (Konak, 2019:84; Morkva, 2021:381). Bölünmüş ulusların birleşmesi, küresel güvenliğin yeni güç dengesiyle yeniden tesis edilmesi, ülke dışındaki Rusların korunması ve yeni bir süper güç olarak Rus çıkarlarının korunması ve Batılı ülkelerin yayılmasının durdurulması gibi retorikler üzerinden Rusya'da tartışılan Kırım'ın ilhakı, Rus dış politikasında yeni bir döneme geçildiğinin temel işareti olmuştur. Bu bağlamda referandumdan 2 gün sonra 18 Mart 2014'te Kremlin'de Putin'in yaptığı konuşmada dile getirilen hususlar bu değişimin ana eksenini ortaya koymuştur. Putin'in burada ortaya koyduğu perspektife bakıldığında, *"Batının artık güvenilir bir partner olmadığını, uluslararası hukukun ülkeler arasında koordinasyon sağlayan bir normlar bütünü olmaktan çıktığı, Rusya'nın yakın çevresine yönelik eylemsel bir politik tutum içinde olacağı, Rus azınlıklar ile Rusça konuşan halkların haklarının korunacağı, uluslararası örgütlerin yeterlilikten uzak olduğu"* hususları ilan ediliyordu (Rakhmanova, 2016:356-357; Mammadov, 2014:73).

Kırım'ın İlhakı Karşısında Oluşan Tepkiler ve Avrupa Birliği

İlhak kararı karşısında Birleşmiş Milletler (BM) seviyesindeki ilk tepki 27 Mart 2014'te toplanan Genel Kurul'da alınan karar ile ortaya konulmuştur. 68/262 sayılı BM Genel Kurulu kararında hem Kırım'ın hem de Sivastopol'ün statülerinden değişiklik yapan hiçbir adımın kabul edilemeyeceği, uluslararası hukuk kapsamında kabul edilen Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına ve egemenliğine kayıtsız riayet edileceği belirtilmiştir. Kararda devamla, *"bütün devletlere, uluslararası örgütlere ve uzman kuruluşlara Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol şehrinin statülerinde yapılacak bir değişikliği kabul etmemeleri çağrısı yapılmıştır."* (Aras, 2017:39; Morkva, 2021:379; Al ve Ayvacı, 2017:232). BM'nin kararını memnuniyetle karşılayan Avrupa Birliği'nin ilhak karşısındaki tutumu net bir irade ile kararlı tutumdan uzak bir görüntü vermiştir. 20/21 Mart 2014 tarihlerinde yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde konuyu değerlendiren AB, Rusya ile farklı ilişkiler geliştirmiş birlik ülkelerinin farklı beklentilerinden dolayı ortak bir tutum ve güçlü bir karşı duruş sergileyememiştir. Krizin oluşum sürecinde merkezi bir yeri olan NATO'nun ilhak karşısında verdiği tepki de tüm askeri ve sivil ilişkilerin askıya alınması şeklinde olmuştur. İlhaktan yaklaşık bir ay sonra toplanan NATO ülkeleri dışişleri bakanları toplantısında Rusya'nın askeri müdahalesi yasadışı olarak ilan edilmiş ve *"Doğu Avrupa'daki müttefiklerinin güvenliğinin garanti altında olduğunu"* vurgulanmıştır (Caşın, 2015:337).

Batı Avrupa'nın enerji güvenliğinde arz sağlayan ülke olarak merkezi bir konuma sahip

olan Rusya karşısında Fransa, Almanya ve İtalya'nın başını çektiği ülkeler daha çok enerji alanındaki ekonomik temelli ilişkilerin korunmasından yana bir tavır almışlardır⁵ (Al ve Ayvacı, 2017:235). Daha önce Rusya'nın Gürcistan'a yaptığı müdahale karşısında Avrupa Birliği'nin gerekli etkinlikte bir aksiyon geliştirememesi, güç dengesi bakımından caydırıcılıktan uzak bir görüntü vermiştir (Günay, 2015:385). Zira Rus saldırısı karşısındaki cılız tepkiler, uluslararası örgütler ile Trans-Atlantik aktörlerin ülkelerin sınır bütünlüklerinin korunmasına yönelik uluslararası hukukun güvencesi altındaki iddialarından geri kaldıklarını göstermiştir. Öyle ki, *"Güney Osetya ve Abhazya'nın ilhak edilmesini kınayan AB, birkaç ay sonra Moskova ile ilişkilerini yeniden başlatmıştır. Böylece, AB'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmada gösterdiği zayıflık Rusya için"* cesaret verici bir durum olarak okunmuştur (Aras, 2017:31).

Rusya'nın Kırım'ı ilhakının ürettiği uluslararası gerilim AB için Soğuk Savaş sonrası karşılaştığı en yüksek kriz noktasını ifade ediyordu. Başta enerji jeopolitiği olmak üzere Avrupa ile Rusya arasında tamamen askıya alınması mümkün olmayan genişlikte ve derinlikte karşılıklı bağımlılık ilişkisi söz konusuydu. (Ermağan, 2015:6704) Yine de uluslararası normları ihlal eden Rus ilhaki karşısında AB Konseyi *"AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşması'nın 215. maddesi kapsamında üç aşamalı bir yaptırım sürecini uygulamaya koymuştur* (Al ve Ayvacı, 2017:235; Aras, 2017:34). İlk yaptırım seviyesi olarak ilhak sürecinde görev alan, Ukrayna'nın egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ihlal eden eylemlerde bulunan kişilere yönelik seyahat kısıtlaması ve mal varlıklarını dondurma kararı alınmıştır (Aras, 2017:37; Günay, 2015:472). İkinci aşama yaptırım olarak ise Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın Rusya'da finanse ettiği programlar askıya alınmıştır. Son aşama yaptırım olarak ise, *"Rusya devletine ait 5 finansal kurumun birincil ve ikincil Avrupa sermaye piyasalarına erişimi sınırlanmış, Rusya'ya silah satışı ambargo koyulmuştur."* (Aras, 2017:31).

AB, Rusya'ya karşı elindeki yaptırım unsurlarını kullanmak için vize başvurularında kısıtlamaya gitmiştir. Bu kapsamda Rusya'da buluna birlik üyesi elçiliklerde vize için başvuruda bulunan Kırımlılara işlem yapılmayacağı ilan edilmiştir. İlerleyen günlerde yaşanan gelişmeler sorunu derinleştirmiştir. Bu çerçevede 17 Temmuz 2014'te Malezya Hava Yolları'na ait MH17 sefer sayılı uçağın Hollanda'dan kalktıktan sonra Ukrayna'da düştü. 210'u AB üyesi ülkelerin vatandaşı olmak üzere 298 kişi bu olayda ölmüş ve AB ile Rusya arasındaki ekonomik yaptırımların artırılması yönünde bir etki meydana getirmiştir. *"AB üye devletleri arasında yaptırımlara karşı olanlar dahi bu gelişmeden sonra Rusya'ya karşı bir tepki gösterilmesi gerektiği konusunda birleşmiştir."* (Aras, 2017:40). Bu sürecin devamında AB tarafından farklı alanlarda ekonomik yaptırımların uygulanması söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Ukrayna sertifikası olmayan malların Kırım ve Sivastopol limanlarından ithalat yapılması, Kırım içerisinde yatırım yapılması; AB menşeli şirketlerin Kırım'da gayrimenkul alımı; taşımacılık, telekomünikasyon ve enerji alanlarında altyapı projelerine yatırım yapılması ile turizm hizmetlerinin verilmesi

⁵ "AB'nin 2012'deki dış ticaretinde Rusya; ABD ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 2013 yılında ise Rusya'nın AB ülkelerine ihracatı 283,2 milyar dolara yükselmiş; ithalatı ise 134,3 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Rusya'nın AB ülkeleri ile ilişkilerini incelediğimizde, en çok ticaret hacmine sahip olan üç ülkenin sırasıyla Hollanda, Almanya ve İtalya olduğunu görmekteyiz. Öte yandan Rusya'nın petrol ihracatının % 81'i Avrupa pazarına, %12'si Asya'ya ve %6'sı da Amerika'ya gerçekleştirilmektedir." (Al ve Ayvacı, 2017:234)

yasaklanmıştır (Aras, 2017:44-45; Konak, 2019:91).

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere AB ile Rusya arasındaki ilişkilerin karşılıklı bağımlılık seviyesini taraflar arasında mutlak bir gerilimin üretilmesine mani olacak seviyedeydi. AB açısından Rusya, uluslararası hukukun çok önemli bir normu olarak ülkelerin sınırlarının korunması kuralını ihlal etmiş olmasına karşın geri adım atılmak üzere siyasi olarak baskı altına alınmalıydı. Ancak mutlak ve koşulsuz bir yaptırım süreci ile ilişkilerin kesilmesi de istenen bir durum değildi (Al ve Ayvacı, 2017:224). Zira ilhakın muhtemel sonuçları ile atılması gereken adımları görüşmek için 26 Mart 2014'te gerçekleştirilen AB-ABD Zirvesi'nde dönemin AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy, yaptırımların siyasi bir baskı olarak görülmesi gerektiğini ve Rusya'yı cezalandırmak gibi bir anlamı taşımadığının altını çizmiştir. Kırım'ın ilhaktan dolayı uygulamaya konulan bu yaptırımların sadece "uluslararası hukuka saygı çerçevesinde siyasi bir çözüm sağlanması için olumlu bir teşvik olduğunu açıklamıştır." (Aras, 2017:35).

Rusya'ya karşı olduğunca dengeli bir dil kullanmaya özen gösteren AB, Devlet ve Hükümet Başkanları 6 Mart 2014'te Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ile egemenliğinin ihlal edilmesi anlamına gelen Rusya'nın işgalini kınamış ve silahlı güçlerini geri çekmesi çağrısında bulunmuştur. Aynı zamanda bölgede yapılacağı ilan edilen referandumun Ukrayna Anayasası'na aykırılığı nedeniyle yasadışı olacağını ve self-determinasyon hakkının kullanımına dair geçerli hukuki zeminin olmadığını ilan etmiştir (Aras, 2017:37; Al ve Ayvacı, 2017:228-229). AB'nin Ukrayna'nın Anayasası'na atıfla yaptığı bu itiraza karşın, Rusya'nın karşı argümanı Kırım Özerk Cumhuriyeti halkının self-determinasyon hakkını kullandığı olmuştur. İlhak girişiminden kısa bir süre sonra Rusya Hükümeti adına açıklama yapan Başbakan Dmitry Medvedev, Rusya'nın Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ihlal etmediklerini, referandumda Rusya'ya katılmak için oy veren Kırım halkının verdiği karar kapsamında Rusya'nın yine kendi anayasasına uygun olarak Kırım'da bulunduğunu ilan etmiştir (Al ve Ayvacı, 2017:224; Morkva, 2021:383; Aras, 2017:38).

AB'nin Rusya karşısında verdiği tepkinin hem yeterli olmaması hem de güçlü bir iradeyi yansıtmamasının birkaç farklı nedeni ön plana çıkmaktadır. Öncelikle AB dış politikasının bütün üye devletlerin onayına bağlı olarak işlemesi ve ortak karar alma mekanizmalarının uzun süreçlere bağlı olması ilk dikkat çeken husustur. Bunun yanında birlik içerisindeki her bir ülkenin Rusya ile farklı bir tarihsel tecrübeye sahip olması ve ikili ticari ilişkilerin girift yapısı yaptırım kararlarının oluşumunda etkili olmuştur. Mesela birliğe sonradan katılan Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'ya ekonomik yaptırımlardan yana iken, İngiltere ve Almanya gibi Rusya ile derin ticari ilişkilere sahip ülkeler sürecin yaptırım yerine diplomasi merkezli olarak takip edilmesinden yanaydı. Özellikle 2013 yılında Rusya ile 107 milyar USD dış ticarete sahip olan Almanya burada dikkat çekiyordu (Aras, 2017:38). Bunun yanında Fransa gibi Rusya ile askeri anlaşmaları olan birlik üyelerinin ilk dönem tepkilerinde etkili olmuştur (Rakhmanova, 2016:267). Özellikle diplomasiye ağırlık verilmesini isteyen birliğin merkez ülkeleri "ağır yaptırımlar uygulamak konusunda, Rusya'nın misilleme yapabileceği ve bu durumun da AB'de ciddi ekonomik zarara neden olacağı çekincesiyle hareket ettiğini belirtmek mümkündür." (Aras, 2017:38).

AB'nin Ortak Savunma ve Güvenlik Konsepti

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa Birliği ile Rusya arasında kurulan ticari ilişkiler

zeminindeki görece güvenlik algısı Kırım'ın ilhakı ile sarsılmıştır. İki kutuplu dünyanın gerilimli atmosferinin dağılmaya başlamasıyla Batılı devlet ile Rusya arasında enerji kaynaklarının arzı ve enerji güvenliği alanı başta olmak üzere sanayi altyapılarının ile bilişim teknolojilerinin paylaşılması zemininde güçlü bir entegrasyon sürecine girmiştir. Ancak 2010'lu yılların başından itibaren Putin'in devreye soktuğu yeni dış politika eksenleri taraflar arasındaki ilişkiyi germiş ancak Kırım'ın ilhakı ilişkilerin askıya alınmasına neden olmuştur. 90'lardan itibaren bölgesel konulara ve yakın komşular ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine odaklanan AB'nin ABD'den nispeten uzaklaşarak alternatif işbirliği zeminlerini güçlendirmeye yönelik politikası bu süreçte sonuçsuz kalmıştır. Kırım krizinin ürettiği güvensiz atmosfer ve Soğuk savaş yıllarını hatırlatan askeri tehdit algısı AB'yi yeniden ABD'ye yaklaştırmış, Rusya ile AB ülkeleri arasındaki yakınlaşmayı sonlandırmış ve yeni inşa edilmeye çalışılan Avrupa ile öncelikle ticari zeminde ve devamla siyasi alanda iyi ilişkiler geliştirme niyetine sahip Rusya algısı yıkılarak eski dönemden kalma yayılmacı Rusya kimliğinin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur (Günay, 2015:471; Al ve Ayvacı, 2017:244-245).

Avrupa'ya yönelik ABD'nin Atlantik bölgesini önceleyen politikasının devamlılığı bakımından bu ilhak girişimi önemli bir tehdit üretmişti. Zira Rusya'nın batı sınırında Ukrayna'nın tampon bir ülke olarak güvenli olması önem arz ediyordu. Rusya'nın bu saldırgan tavrı karşısında ABD'nin sessiz kalması hem kendi dış politikası öncelikleri bakımından güvenlik ihlali anlamı taşıyacak hem de uluslararası hukuk bakımından bir ülkenin keyfiliğinin karşılıksız kalmasının farklı başka sorunları beraberinde getirecekti. Kırım'dan sonra hedefin Kiev olma ihtimali gibi senaryolar dikkate alındığında Rusya'nın bu yayılmacı hamlesi sadece ABD ve AB değil, bölgeye dair politik kaygıları olan Japonya ve Çin gibi ülkeler için de tepkiyle karşılanması beklenmektedir (Al ve Ayvacı, 2017:233-234).

Bu kriz karşısında AB'nin tavrını net bir şekilde çözümlenebilmek için AB'nin ortak güvenlik ve savunma politikasına bakmak yararlı olacaktır. Üye ülkelerin kendi savunma güçlerinin yanında uluslararası alanda yaşanan krizlere yönelik NATO ile eşgüdüm içinde hareket ederek savunma sanayiinde işbirliği imkânlarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede askeri araç ve gereçlerin ihtiyaç odaklı olarak güncel takibi ile üyelerin askeri güçleri arasında bir uyum geliştirilmesi fikri 1992 Maastricht Anlaşması ile oluşmaya başlamış ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile kurumsal bir yapıya dönüşmüştür (Canbolat, 2002:234-239). 1999 Aralık ayında yapılan Helsinki Zirvesi ortak askeri müdahale gücü oluşturma düşüncesi bakımından önemli bir eşik olmuştur. Bu zirvede NATO'nun müdahil olmadığı krizlerde devreye girerek ortak askeri harekâtlar ile kriz bölgelerine müdahale etmek üzere üye ülkelerin ortak oluşturacağı toplam 60.000 kişilik bir Acil Müdahale Gücü'nün hazır tutulması hedefi ilan edilmiştir (Efe, 2008:75).

Kolektif savunma örgütü olarak NATO'nun yanında ortak savunma ve güvenlik anlayışını hayata geçirmek için AB'nin attığı önemli adımlara örnek olması bakımından Rusya ile yapılan ve yürürlük tarihi 1 Aralık 1997 olan Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında Ortaklık ve İşbirliği Sözleşmesi dikkat çekicidir. Bu sözleşme ile AB ülkeleri ile Rusya arasında "*Avrupa'da istikrar ve güvenliğin güçlendirilmesine yönelik geniş kapsamlı işbirliği*" geliştirilmesi hedeflenmiştir (Canbolat, 2002:245). Yine aynı konseptin bir parçası olarak AB ile Ukrayna arasında 1 Mart 1998'de yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Sözleşmesi "*İstikrar ve güvenliği koruyarak Avrupa kıtasındaki ortak*

tehditleri bertaraf” etmeyi kendisine amaç olarak ortaya koymuştur (Canbolat, 2002:246).

Rusya'nın Kırım'ı İlhakının Savunma Harcamalarına Etkisi

Ülkeler milli egemenliğini ve bağımsızlığını dışarıdan gelebilecek her türlü tehdit ve saldırıya karşı korumak üzere savunma refleksi ile hareket ederler. Yapılan saldırıların engellenmesi ya da gerçekleşen saldırılara mukabele bulunmak için öncelikle yapılan askeri hazırlıkları kapsayan savunma harcamaları destekleyici birçok farklı unsurdan oluşmaktadır. Bu konuda birçok farklı yaklaşım söz konusu olmakla birlikte, askeri operasyonlarda kullanılan silahlar, askeri analizlerde kullanılan bilişim donanımı, askeri organizasyonlarla ilgili tıbbi alt yapıya kadar birçok unsuru savunma harcaması olarak kabul eden NATO konsepti genel kabul görmektedir. (Güler ve Kışman, 2020:90) Savunma harcamalarına ilişkin verilerin takibini yapan kuruluşlar arasında ön plana çıkanları; Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS) ve Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı'dır (ACDA) (Şişman, 2017:224). 2011 yılı ile 2015 yılı arasındaki silah ticareti hareketine dair SIPRI'nin verdiği raporlarına göre, *“ABD silah ihracatını arttırmaya devam ederek bugün dünyadaki toplam silah ihracatının tek başına üçte birini gerçekleştirmiştir. 2011-2015 yılları arasında dünya ülkelerine yapılan Amerikan silah satışları yaklaşık yüzde 25 oranında artmıştır.”* (Şişman, 2017:230). Bir ülkenin dışarıdan kendisine yönelecek güncel tehdit algısı ile tarihsel süreçler içerisinde oluşan jeopolitik önceler kapsamında tanımlanacak savunma anlayışı ülkelerin savunma harcamalarını yönlendiren ana etkidir. Rusya'nın Kırım'da gerçekleştirdiği saldırgan tutum tüm Avrupa Birliği ülkelerinin savunma konseptlerini ve bu alana yönelik harcama önceliklerini gözden geçirmelerine neden olmuştur.

Bu krizin ürettiği gerilimin savunma harcamaları yönlü etkisi anlamak için öncelikle 2021 yılı için dünyada bölgesel bazda askeri harcamam eğiliminin nasıl dağılım gösterdiğinin incelenmesi yerinde olacaktır. Tablo 1'de dünya geneli toplam askeri harcamalarının bölgesel dağılımlarına 2021 yılı için yer verilmektedir.

Tablo 1. 2021 Bölgesel Askeri Harcamalar ve Payları (ABD Doları, %)

Bölge	2021 (Milyar \$)	Pay (%)
Dünya	2.113	100,00
Afrika	40	1,88
Kuzey Afrika	20	0,93
Sahra-Altı Afrika	20	0,95
Amerika	883	41,80
Orta Amerika ve Karayipler	11	0,52
Kuzey Amerika	827	39,14
Güney Amerika	45	2,14
Asya & Okyanusya	586	27,73
Okyanusya	35	1,67
Güney Asya	95	4,50
Doğu Asya	411	19,44
Güneydoğu Asya	43	2,04
Orta Asya	2	0,09
Avrupa*	418	19,77
Orta Avrupa	37	1,73
Doğu Avrupa	76	3,61
Batı Avrupa	305	14,43

Orta Doğu	186	8,82
Avrupa Birliği 27 Ülke**	257	12,16

Kaynak: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI), 2022. Değerler 2021 yılı cari fiyatları ve döviz kurları üzerinden hesaplanmıştır.

*Avrupa tanımı SIPRI tarafından hazırlanan Avrupa bölgesi ve alt bölge ülkelerini kapsamaktadır. **Avrupa Birliği 27 Ülke verileri yazarlar tarafından SIPRI verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1’de yer alan veriler SIPRI⁶ tarafından hazırlanan askeri harcama veri tabanından alınmıştır. SIPRI çatışma, silahlanma, silah kontrolü ve silahsızlanma araştırmalarına adanmış bağımsız bir uluslararası enstitüdür. 1966’dan beri faaliyette olan bu kuruluş politika yapıcılara, araştırmacılara, medyaya ve ilgili halka açık kaynaklara dayalı veri, analiz ve öneriler sağlamaktadır. Merkezi Stockholm’de bulunan SIPRI, düzenli olarak dünya çapında en saygın düşünce kuruluşları arasında yer almaktadır. SIPRI Askeri Harcama veri tabanı, 1949–2021 dönemi için ülkelerin askeri harcamalarına ilişkin tutarlı zaman serileri içermektedir.

2021 yılında ABD doları cinsinden cari fiyatlarla dünya genelinde 2 trilyon 113 milyar tutarında askeri harcama yapılmıştır. Bölgesel olarak bakıldığında en yüksek harcama oranı %41,80 ile Amerika Bölgesi olmuştur (883 milyar dolar). Kuzey Amerika alt bölgesinde yer alan ve dünyanın en büyük ekonomisi olarak en yüksek askeri harcama yapan ülkesi ABD, Amerika Bölgesini en üst sıraya taşımaktadır.

Tabloya göre ikinci en yüksek harcama yapan bölge %27,73 ile Asya ve Okyanusya olmuştur (586 milyar dolar). Doğu Asya alt grubunda yer alan ve dünyanın en büyük ikinci ekonomik büyük gücü olan Çin’in, dünyanın en çok harcama yapan ikinci ülkesi olması Asya ve Okyanusya ülke grubunu yine üst sıralara çıkarmaktadır.

Orta Doğu bölgesi %8,82’lik paya 186 milyar dolarlık harcama ile ulaşmıştır. En az harcama bölgesi ise toplam harcamalardaki oranı %1,88 ile Afrika olmuştur (40 milyar dolar). SIPRI ülke sınıflandırmasına göre Avrupa bölgesi 418 milyar dolarlık bir değer ile toplam harcamalardan %20 civarında pay almıştır. Alt bölgeler olarak bakıldığında ise Batı Avrupa alt grubunun 305 milyar dolarlık bir harcama yaptığı görülmektedir. Avrupa Birliğinde yer alan 27 ülke için toplam askeri harcama miktarı 257 milyar dolar olurken toplam askeri harcamalarda temsil ettiği değer %12’nin üzerinde olmuştur.

Avrupa Birliğinde yer alan 27 ülke için toplam askeri harcama tutarları ve üye ülkeler için ayrı ayrı harcama değerleri 2007-2014-2021 yıllarını kapsayacak şekilde Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablodaki ülkelerden Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İsveç, Kıbrıs (GKRY) ve Malta NATO üyesi olmayan Avrupa Birliği ülkeleridir ve yıldız işareti ile gösterilmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin toplu harcama değeri 2007 yılından 2014 yılına gelindiğinde 212 milyar 608 milyondan 208 milyar 405 milyona düşmüştür. Aradaki fark 4,2 milyar dolar civarındadır ve yüzdesel olarak yaklaşık yüzde ikilik bir azalışa denk

⁶ SIPRI veri toplama yöntemi ile ilgili detaylı bilgi için:

<https://www.sipri.org/databases/milex/sources-and-methods>

gelmektedir. 2014 yılından 2021 yılına gelindiğinde ise birlik ülkelerinin askeri harcama değeri 48 milyar 491 milyon dolar artarak 257 milyar 96 milyon dolara yükselmiştir. Yüzde 23,36'lık bu artış birlik ülkelerinde Kırım'ın ilhakinin oluşturmuş olduğu güvenlik endişelerinin askeri harcamalarına olan yansımaları göstermektedir.

Birlik ülkelerinden NATO üyesi olmayan altı ülkenin 2007 yılındaki toplam askeri harcamaları 15 milyar 9 milyon dolardır. 2014 yılı için bu tutar 15 milyar 455 milyon dolara yükselmiştir. 2014 yılından 2021 yılına gelindiğinde ise bu rakam 4 milyar 131 milyon artarak 19 milyar 586 milyon dolara çıkmıştır. 2007-2014 ve 2014-2021 yılları için artış oranları sırasıyla %2,97 ve %26,73 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tüm AB ülkelerinin değişim oranlarının 2007-2014 yılları için %1,98 azalma ve 2014-2021 dönemi için ise %23,36 artış olduğu göz önüne alındığında NATO üyesi olmayan ülkelerin ulusal güvenlikleri nedeniyle daha fazla harcama yaptıkları açıktır.

Tablo 2. 2007-2021 Yılları Avrupa Birliği Ülkeleri Askeri Harcamaları (Milyon Dolar)

	2007	2014	2021
Avrupa Birliği 27 Ülke Toplamı	212.608	208.405	257.096
Almanya	40.111	44.663	56.017
Avusturya*	3.500	3.305	3.825
Belçika	5.164	5.192	6.311
Bulgaristan	990	748	1.217
Çekya	2.708	2.023	3.936
Danimarka	4.176	4.057	5.391
Estonya	372	512	764
Finlandiya*	3.297	3.986	5.904
Fransa	50.684	53.135	56.647
Hırvatistan	979	1.063	1.740
Hollanda	11.480	10.333	13.752
İrlanda*	1.372	1.193	1.268
İspanya	20.066	17.179	19.544
İsveç*	6.386	6.556	7.887
İtalya	31.982	27.701	32.006
Kıbrıs*	405	358	518
Letonya	481	296	827
Litvanya	442	427	1.241
Lüksemburg	258	252	460
Macaristan	1.776	1.210	2.777
Malta*	49	57	85
Polonya	8.589	10.345	13.711
Portekiz	4.366	4.112	4.909
Romanya	2.608	2.691	5.563
Slovakya	1.139	998	1.983

Slovenya	693	486	734
Yunanistan	8.533	5.531	8.080

Kaynak: SIPRI, 2022. Değerler cari fiyatlar ve döviz kurları üzerinden hesaplanmıştır.

* İşaretli ülkeler NATO üyesi olmayan ülkeleri ifade etmektedir.

Tablo 2'deki değerler kullanılarak hazırlanan Tablo 3'de AB ülkeleri askeri harcamalarına ait hesaplamalar değer farkları ve yüzdelik değişimler şeklinde 2007-2021, 2007-2014 ve 2014-2021 dönemleri için sunulmaktadır. Üç dönemin kullanılması Kırım'ın ilhakının üye ülkelerin askeri harcamalarındaki etkilerinin izlenebilmesine imkân vermektedir.

Tablo 3. Avrupa Birliği Ülkeleri Askeri Harcamaları: 2007-2021, 2007-2014 ve 2014-2021 Yılları Değişimleri (Milyon Dolar, %)

	2007-2021		2007-2014		2014-2021	
	Değer Farkı	Yüzdelik Değişim	Değer Farkı	Yüzdelik Değişim	Değer Farkı	Yüzdelik Değişim
Avrupa Birliği	44.489	20,93	- 4.202	- 1,98	48.691	23,36
Almanya	15.906	39,66	4.552	11,35	11.354	25,42
Avusturya*	326	9,30	- 195	- 5,56	520	15,74
Belçika	1.148	22,22	28	0,53	1.120	21,57
Bulgaristan	226	22,87	- 243	- 24,50	469	62,75
Çekya	1.228	45,35	- 685	- 25,29	1.913	94,56
Danimarka	1.216	29,11	- 119	- 2,84	1.334	32,89
Estonya	392	105,38	140	37,68	252	49,18
Finlandiya*	2.607	79,08	689	20,90	1.918	48,12
Fransa	5.963	11,76	2.450	4,83	3.512	6,61
Hırvatistan	761	77,73	85	8,64	676	63,59
Hollanda	2.272	19,79	- 1.148	- 10,00	3.419	33,09
İrlanda*	- 104	- 7,61	- 179	- 13,08	75	6,29
İspanya	- 521	- 2,60	- 2.887	- 14,39	2.366	13,77
İsveç*	1.501	23,51	169	2,65	1.332	20,32
İtalya	24	0,07	- 4.281	- 13,39	4.305	15,54
Kıbrıs*	112	27,72	- 47	- 11,69	160	44,63
Letonya	345	71,68	- 186	- 38,58	531	179,52
Litvanya	799	180,66	- 15	-	814	190,58

				3,41		
Lüksemburg	202	78,01	- 6	- 2,46	208	82,49
Macaristan	1.001	56,33	- 567	- 31,90	1.567	129,55
Malta*	36	72,36	7	14,72	28	50,24
Polonya	5.122	59,63	1.756	20,44	3.366	32,53
Portekiz	543	12,43	- 255	- 5,83	797	19,39
Romanya	2.956	113,34	84	3,21	2.872	106,70
Slovakya	844	74,09	- 141	- 12,42	986	98,78
Slovenya	42	6,03	- 206	- 29,81	248	51,05
Yunanistan	- 453	- 5,31	- 3.002	- 35,18	2.549	46,08

Kaynak: SIPRI, 2022. Değerler cari fiyatlar ve döviz kurları üzerinden hesaplanmıştır.

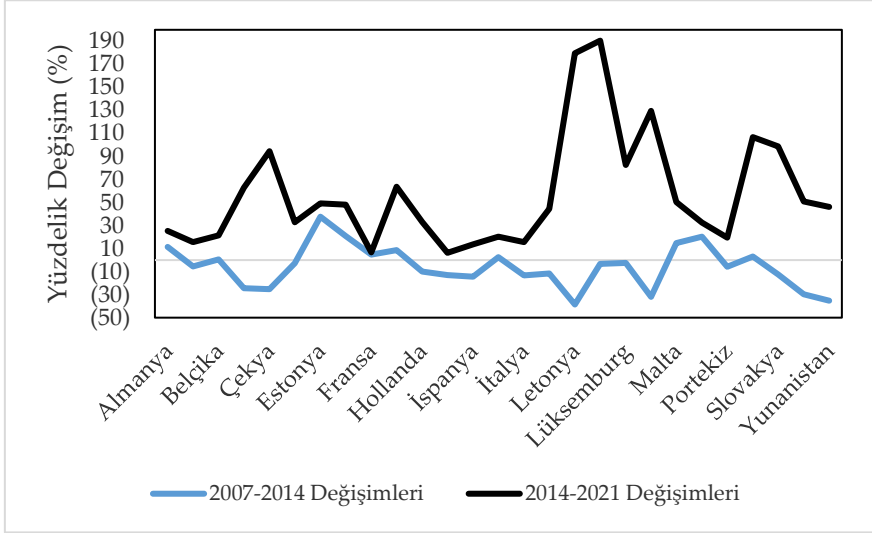
* İşaretli ülkeler NATO üyesi olmayan ülkeleri ifade etmektedir.

2014-2021 döneminde birlik üyesi olarak harcamalarını oransal en çok artıran ilk üç ülke sırasıyla; Litvanya (%191), Letonya (%180) ve Macaristan (%130) olmuştur. Bu üç ülkedeki askeri harcama artışları Kırım'ın işgali ile ilgili olarak doğrusal bir ilişkiyi yansıtmayabilir. Letonya ve Litvanya bölge ülkeleri olarak Rusya'nın yayılcı politikalarından daha çok endişe duydukları için harcamalarındaki artış olağan karşılanabilmektedir. Rusya ile direkt sınırı bulunmayan fakat Ukrayna'ya sınırı bulunan Macaristan'ın da yine güvenlik kaygıları ile askeri harcamalarını bu süreçte yüksek oranda artırdığı gözlenmektedir. Bu artışlar En az artıranlar ise %6,29 ile İrlanda, %6,61 ile Fransa ve %15,54'lük oran ile İtalya'dır. Birliğin en büyük ekonomik gücü Almanya harcamalarını 2007-2014 ve 2014-2021 dönemlerinde sırasıyla %11,35 ve %25,42 oranlarıyla yükseltmiştir. Her iki dönemde de (2007-2014 ve 2014-2021 dönemleri) harcamalarını farklı oranlarda artıran ülkeler Almanya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, İsveç, Malta, Polonya ve Romanya olmuştur.

AB üye ülkelerinin harcamalarındaki değişimler 2007-2014 ve 2014-2021 dönemleri için karşılaştırmalı olarak Grafik 1'de gösterilmektedir. Her ülke için grafikte doğruların birbirinden uzaklaştığı noktalar 2014 yılı öncesi ve sonrasında askeri harcamalarındaki değişimlerin büyüklüğünü göstermektedir. Yakınlaşması ise farkın azaldığını ifade etmektedir. Örneğin farkın her iki dönem için de en yüksek olduğu ülke Letonya olmaktadır çünkü 2007-2014 döneminde askeri harcamalarını %38,58 azaltırken 2014-2021 döneminde %179,52 artırmıştır (toplamda 218,10 puanlık bir fark).

Askeri harcamalarını 2007-2014 döneminde AB üye devletlerinden sadece on ülke artırırken 2014-2021 dönemi için tüm üye devletlerin askeri harcamalarını artırdığı Grafik 1'de gözlemlenmektedir. Ortalama olarak 2007-2014 döneminde her ülke için askeri harcamalarda %5,75 oranında daralma olurken 2014-2021 dönemi ortalama askeri harcama oranı %57,07 genişlemiştir.

Grafik 1. Avrupa Birliği Ülkeleri Askeri Harcamaları: 2007-2014 ve 2014-2021 Yılları Değişimleri Karşılaştırması (%)

Kaynak: SIPRI, 2022. Yazarlar tarafından SIPRI verilerinden derlenmiştir.

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ın ilhakının Avrupa Birliği Ülkeleri askeri harcama değişimleri üzerindeki etkilerinin daha iyi analiz edilebilmesi için Tablo 4'de üç farklı gösterge 2007-2014-2021 yıllarını içerecek şekilde kullanılmıştır. İlk iki kolon sırasıyla birlik üyesi ülkelerin gerçekleştirdikleri askeri harcamalarının GSYH'ye oranlarını ve toplam devlet harcamalarına oranlarını göstermektedir. Son kolon ise ülkelerin kişi başına yaptıkları askeri harcama değerlerine yer vermektedir. 2007 yılında AB üyesi 27 ülkenin yapmış olduğu askeri harcamaların GSYH'lerine olan oranının ortalaması yüzde 1,42 iken bu rakam 2014 yılında yüzde 1,23'e düşmektedir. 2021 yılında bu oran askeri harcamalardaki artışa paralel olarak yüzde 1,64'e yükselmiştir (yaklaşık %33'lük bir artış). Gerçekleştirilen devlet harcamaları içerisinde askeri harcamaların oranı üye ülkeler için 2007, 2014 ve 2021 yıllarında ortalama olarak sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir; % 3,42, %2,71 ve %3,31. GSYH'ye oranlarında olduğu gibi 2007'den 2014 yılına geçerken değerler azalmış ve 2021 yılına gelindiğinde bu oranda artış olmuştur.

Tablo 4. Avrupa Birliği Ülkeleri Askeri Harcamaları: 2007-2014-2021 Yılları GSYH Payları, Devlet Harcamaları Payları ve Kişi Başına Harcamaları (Dolar, %)

Ülke/Yıllar	GSYH Payı (%)			Devlet Harcamaları Payı (%)			Kişi Başına Harcama (\$)		
	2007	2014	2021	2007	2014	2021	2007	2014	2021
Almanya	1,17	1,15	1,34	2,70	2,60	2,52	494	548	668
Avusturya*	0,90	0,75	0,80	1,83	1,43	1,48	421	384	423
Belçika	1,09	0,97	1,08	2,26	1,75	1,91	483	463	543
Bulgaristan	2,23	1,31	1,59	6,73	3,53	3,90	131	103	176
Çekya	1,43	0,97	1,43	3,52	2,27	3,01	261	191	367

Danimarka	1,31	1,15	1,37	2,64	2,08	2,56	763	716	927
Estonya	1,66	1,91	2,16	4,91	5,10	4,85	277	389	577
Finlandiya*	1,29	1,45	2,03	2,76	2,53	3,55	622	730	1064
Fransa	1,91	1,86	1,95	3,63	3,26	3,21	819	828	866
Hırvatistan	1,63	1,82	2,74	3,57	3,79	5,04	224	250	426
Hollanda	1,35	1,16	1,42	3,26	2,58	2,86	695	612	801
İrlanda*	0,51	0,46	0,26	1,43	1,23	0,98	317	258	254
İspanya	1,36	1,25	1,37	3,47	2,78	2,70	442	367	418
İsveç*	1,30	1,13	1,28	2,69	2,27	2,43	697	676	776
İtalya	1,45	1,28	1,52	3,09	2,52	2,64	544	459	530
Kıbrıs*	1,68	1,55	1,99	4,48	3,83	4,12	381	311	426
Letonya	1,55	0,94	2,28	4,71	2,50	4,76	219	146	443
Litvanya	1,11	0,88	2,02	3,23	2,59	4,80	136	144	461
Lüksemburg	0,56	0,41	0,63	1,34	0,90	1,26	544	454	724
Macaristan	1,27	0,86	1,64	2,55	1,71	3,21	177	123	288
Malta*	0,62	0,49	0,51	1,51	1,22	1,09	121	131	192
Polonya	2,00	1,91	2,12	4,67	4,47	4,63	224	272	363
Portekiz	1,82	1,79	2,07	4,08	3,46	4,03	413	395	483
Romanya	1,49	1,35	1,95	4,32	3,99	5,28	124	134	291
Slovakya	1,48	0,99	1,71	4,06	2,28	3,44	211	184	363
Slovenya	1,44	0,97	1,22	3,32	1,92	2,45	344	235	353
Yunanistan	2,68	2,35	3,87	5,69	4,64	6,53	767	517	779
Ortalama	1,42	1,23	1,64	3,42	2,71	3,31	402	371	518

Kaynak: SIPRI, 2022.

AB ülkeleri 2007 yılında ortalama olarak kişi başına 402 dolar askeri harcama yaparken 2014 yılında bu değeri azaltarak 371 dolara düşürmüştür. 2021 yılında kişi başına harcama tutarı 147 dolarlık artışla ortalama olarak 518 dolar olarak hesaplanmıştır. Birlik üyesi ülkelerden kişi başına askeri harcama değerini 2014 yılından 2021 yılına en çok artıran ülke 334 dolar ile henüz NATO üyesi bulunmayan Finlandiya olmuştur (%45,8'lik artış). İkinci en yüksek tutarlı ülke 317 dolar ile Litvanya olarak tabloda gösterilmektedir. Bu tutar ikinci sırada gelse de 2014-2021 yılları arası kişi başına düşen askeri harcama oranı %220'nin üzerinde değişmektedir. Üçüncü en çok harcamasını değer olarak artıran ülke 296 dolar ile Letonya'dır. 2014-2021 yılları için kişi başına harcama tutar artış oranı ise %203 civarındadır. Bu ülkelerin bu şekilde ilk üç sırayı paylaşması tesadüfî olmamakla birlikte Rusya'ya olan sınır komşulukları güvenlik risklerini artırdığı için askeri harcamaları da artış göstermektedir. Finlandiya ve Letonya arasında kalan diğer bir sınır devleti olan Estonya ise kişi başına harcamalarını değer olarak 2014 yılından 2021 yılına gelindiğinde 187 dolar yükseltmiştir. Aynı dönem için bu artışın oransal olarak karşılığı %48,2'ye denk gelmektedir.

Güvenlik açısından olayların yaşandığı bölgeye uzaklık veya tehdit algısının düşük

olduğu yerlerde harcamalarla ilgili olarak yaşanan gelişmeler komşu ülkelerden farklı olmaktadır. Örneğin, Rusya'ya coğrafi olarak en uzak olan ülkelerden ve NATO üyesi olmayan İrlanda'da harcama tutarı 2007-2021 periyodunda azalış göstermiştir. 2014 yılında 258 dolar olan kişi başı ortalaması 2021 yılında 3 dolar azalarak 254 dolara gerilemiştir. Başka bir ülke örnek olarak verilmek istenirse, yine coğrafi olarak uzak sayılabilecek Fransa'da kişi başı harcamalarını 2014 yılından 2021 yılına gelirken sadece 38 dolar artırmıştır (%4,6'lık artış).

Sonuç

Modern ulus devlet örgütlenmesinin şekillenmeye başladığı 17. yüzyıldan günümüze değin Doğu Avrupa ve Avrasya koridoru farklı çatışmalara konu olmuştur. En son yaşanan önemli çatışmalardan birisi Rusya-Ukrayna arasında 2014 yılında Kırım'ın ilhaki ile yaşanmaktadır. Bu sorun sadece Kırım'la sınırlı kalmamış 2022 yılı Şubat ayında Rusya Ukrayna'nın Herson, Zaporijya, Donetsk ve Luhansk bölgelerini kapsayan daha geniş bir saldırı girişiminde bulunmuştur. Rusya tarafından gerçekleştirilen bu açılımların temelinde Putin'in liderliğinde geliştirilen 2013 tarihli "*Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti*" ile yeniden değişen güç dengesi içinde başat bir aktör olma isteği yatmaktadır. Rus azınlıkların hakları ile çıkarlarının korunacağını ilanı bu yeni konseptin önemli unsurları arasında yer almıştır. 2014 yılında Rus silahlı birlikleri Ukrayna'nın Kırım bölgesini işgal ettiğinde Devlet Başkanı Vladimir Putin'in bunu Kırım bölgesindeki insanların yaşamlarını iyileştirmek için atılması gereken doğru bir adım olarak ifade etmesi de bu konsepti desteklemektedir.

Rusya-Ukrayna arasındaki yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler başta komşu ülkeler olmak üzere dünyayı etkilemektedir. Özellikle dünyanın ciddi miktarda tahıl ihtiyacının karşılandığı iki ülkenin bu etkileşime girmesi ile tahıl ürünlerinin dünya pazarlarına ulaştırılmasında arz güvenliği açısından önemli sorunlar yaşanmıştır. Bu etkileşimden coğrafi olarak Rusya'ya yakınlığı ile Avrupa Birliği ülkeleri de payına düşeni özellikle ulusal güvenliklerinin tehdit altında olması ile almıştır. Rusya'nın bazı ülkeleri açık açık sıradaki ülkelerin kendilerinin olabileceği konusundaki tehditleri de söz konusu olmuştur.

Rusya'nın Kırım'ı ilhakinin AB ülkeleri askeri harcamalarındaki etkilerine bakıldığında karşımıza özellikle 2014'ten sonra tüm birlik ülkelerinin askeri harcamalarını artırdığı bir tablo çıkmaktadır. AB ülkeleri kişi başına ortalama askeri harcama tutarı 2014 yılında 371 dolar iken 2021 yılına geldiğinde yaklaşık %40 artarak 518 dolara yükselmiştir. NATO üyeliği de birlik üyesi ülkeler için önemli bir etken olmaktadır. Hem coğrafi olarak Rusya'ya komşu olan hem de NATO üyeliği bulunmayan Finlandiya'nın birlik ortalamasının üzerinde bir oran ile kişi başına harcamalarını artırması yüksek risk algısının bir sonucudur. NATO üyesi olan ve görece Rusya'ya uzak bir konumda bulunan Fransa ise düşük risk algısının bir sonucu olarak kişi başı harcamalarını 2014 yılından 2021 yılına gelirken %4,6'lık bir artış ile sadece 38 dolar artırmıştır (828 dolardan 866 dolara).

Sonuç olarak, 1951 yılında altı kurucu üyenin Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu anlaşması ile başlayan Avrupa Birliği yolculuğuna günümüzde 27 ülke eşlik etmekte ve dünyada hem ekonomik hem de siyasi bir güç olarak varlığını devam ettirmektedir. Dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak birlik üyeleri de tepkilerini ihtiyaçlarına göre gerçekçi bir şekilde vermektedir. Rusya'nın tehdidine karşı tüm birlik ülkeleri

bütçelerinde askeri harcamalara ayırdıkları payları farklı oranlarda artırarak cevap vermişlerdir. Üye ülkelerin askeri harcamaları hem GSYH'lerine oran bakımından hem de devlet harcamalarına olan oranlarındaki artışlarından açık bir şekilde gözlemlenmektedir. 2014-2021 döneminde birlik üyesi olarak harcamalarını oransal en çok artıran ilk üç ülke sırasıyla; Litvanya (%191), Letonya (%180) ve Macaristan (%130) olmuştur. En az artıranlar ise %6,29 ile İrlanda, %6,61 ile Fransa ve %15,54'lük oran ile İtalya'dır. AB ülkelerinin 2014 yılından 2021 yılına geldiğinde askeri harcama değeri 48 milyar 491 milyon dolar artarak 257 milyar 96 milyon dolara yükselmiştir. Yüzde 23,36'lık bu artış birlik ülkelerinde Kırım'ın ilhakının oluşturmuş olduğu güvenlik endişelerinin askeri harcamalarına olan yansımaları göstermektedir. Rusya'nın bu gibi girişimleri dünya ülkelerinin güvenlik endişelerini artırmaktadır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

- Al, A. & Ayvacı, F. A. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 26, s.221 – 251.
- Aras, İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 53, s.29-50.
- Brown, C. & Ainley, K. (2008). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. (Çev. Arzu Oyacıoğlu), İstanbul, Yayın Odası Yayınları.
- Canbolat, İ. S. (2002). *Avrupa Birliği: Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Çaşın, M. H. (2015). NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği, içinde İrfan Kaya Ülger (Ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*. Seçkin Yayınları, Ankara, s.313-346.
- Dedeoğlu, B. (2006). *Adım Adım Avrupa Birliği*, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları.
- Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2022). *Avrupa Birliği'nin Tarihi*. Erişim Tarihi: 27.12.2022, https://www.ab.gov.tr/_233.html.
- Dünya Bankası (2022). *GSYH Verileri*. Erişim Tarihi: 25.12.2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EU>.
- Dünya Bankası (2022). *Mal ve Hizmet İhracatı Verileri*. Erişim Tarihi: 21.12.2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=EU>.
- Dünya Bankası (2022). *Nüfus Verileri*. Erişim Tarihi: 19.12.2022, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=EU>.
- Efe, H. (2008). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7/1 s.66-78.
- Eрмаğan, İ. (2015). *Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı*, içinde İrfan Kaya Ülger (Ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*. Seçkin Yayınları, Ankara, s.677-708.
- Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politik İlkeler-Kavranlar-Kurumlar*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Güler, M. A. & Kışman, Z.A. (2020). Uluslararası Silah Ticareti ve Savunma Harcamaları. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4/2, s.87-97.
- Günay, B. (2015). *Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu*. İçinde İrfan Kaya Ülger (Ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Seçkin Yayınları, Ankara, s.378-407.
- Kan, K. & Ulu, H. (2022). Küreselleşmenin Rusya'nın Güvenlik Anlayışına Etkileri: Tehditler ve Cevaplar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt:21, Sayı:3, s.1609-1630.
- Karadoğan, H. (2020). *Cumhuriyet ile Beraber Kurulan Halk İdaresinin Doğal Bir Sonucu: Çok Partili Hayata Geçiş*. İçinde Uğur Yasin Asal (Ed.), *Türk Modernleşmesinde Devlet, Toplum ve Ekonomi*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.

Konak, A. (2019). Kırım'ın İlhakı İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, s.80-93.

Mammadov, H. (2014). *Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini*. Ahmet Yesevi Üniversitesi, SFN Yayıncılık, Ankara, Yayın No:16.

Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 İlhakı Sonrası Kırım'da Kırım Tatar Halkının Durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Vol.21/2, s.375-397.

Rakhmanova, T. (2016). *Rus İktidarının Kalbinde*. (Çev. M. Reşat Uzmen), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) (2022). *SIPRI Military Expenditure Database*. Erişim Tarihi: 25.12.2022, <https://milex.sipri.org/sipri>.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) (2022). *World Military Expenditure Passes \$2 Trillion For First Time*. Erişim Tarihi: 11.12.2022, <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>.

Sümer, K. K. (2015). Kırım'da Rus İşgalinden Sonra Rusya'ya Karşı Yaptırımların Ekonomik Sonuçları. *International Conference On Eurasian Economies*, 9-11 Eylül 2015. Erişim Tarihi: 11.12.2022, <https://www.avekon.org/papers/1227.pdf>, s.469-478.

Şişman, D. (2017). Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:39 Sayı:1, s.223 – 237.

Türkiye Bilimler Akademisi, (2022). *Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı Sonuç Raporu*. Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara. Erişim Tarihi: 13.12.2022, <https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/TUBA.978-605-2249-99-4.pdf>.

Ülger, İ. K. (2015). *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*. Seçkin Yayınları, Ankara.

Volyanyuk, O., Dobrovolska, C. & Maiorov, M. (2019). *Perde Arkasındaki Kırım (İşgal Bölgesi Rehberi)*. (Çev. N.Nizhenets, N.Berezovska, O. Palii). Erişim Tarihi: 05.12.2022, [https://prometheus.ngo/wp-content/uploads/2020/11/Crimea behind the curtain TR.pdf](https://prometheus.ngo/wp-content/uploads/2020/11/Crimea%20behind%20the%20curtain%20TR.pdf).